

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE „VASILE PÂRVAN”

MATERIALE ȘI CERCETĂRI ARHEOLOGICE

SERIE NOUĂ
NR. XII, 2016

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

Colegiul de redacție

Prof. Dr. **ALEXANDRU BARNEA** (Universitatea București), Dr. **SANDA BALESU** (Université des Sciences et Technologies de Lille, Laboratoire de Préhistoire et Quaternaire, CNRS, France), Dr. **RADU BĂJENARU** (Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București), Prof. Dr. **CLIVE BONSALE** (University of Edinburgh, U.K.), Prof. Dr. **NIKOLAUS BOROFFKA** (Deutsches Archäologisches Institut – Eurasien Abteilung, Berlin, Germany), Dr. **GHEORGHE I. CANTACUZINO** (Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București), Dr. **PIERRE DUPONT** (Université Lyon, CNRS, France), Dr. **UWE FIEDLER** (Berlin, Germany), Dr. **RADU HARHOIU** (Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București), Dr. **EUGEN NICOLAE** (Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București), Dr. **CORIOLAN OPREANU** (Institutul de Arheologie și Istoria Artei), Prof. dr. **ANNIE RENOUX** (Université du Maine, Le Mans), Dr. **ANGELA SIMALCSIK** (Centrul de Cercetări Antropologice „Olga Necrasov”, Academia Română - Filiala Iași), Academician **VICTOR SPINEI** (Institutul de Arheologie, Iași), Prof. Dr. **ERIK TRINKAUS** (Department of Anthropology, Washington University), Prof. Dr. **ALAIN TUFFREAU** (Université des Sciences et Technologies de Lille, Laboratoire de Préhistoire et Quaternaire, CNRS, France), Academician **ALEXANDRU VULPE** (Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București)

Comitetul de redacție

ROXANA DOBRESU – redactor șef
ADRIAN IONIȚĂ – redactor-șef adjunct

IRINA ACHIM, ADINA BORONEANȚ, ADRIAN DOBOȘ, ANDREI MĂGUREANU, LIANA OȚA, ADRIANA PANAIT, DANIEL SPĂNU, VLAD VINTILĂ ZIRRA – membri

RALUCA KOGĂLNICEANU – secretar de redacție

RALUCA KOGĂLNICEANU – prelucrare ilustrație și așezare în pagină
PIERRE DUPONT (limba franceză), **ROXANA DOBRESU** (limba franceză), **CLIVE BONSALE** (limba engleză), **ADINA BORONEANȚ** (limba engleză) – consultanți limbi străine
ROMEO CÎRJAN – design copertă

www.mcajournal.ro

Orice corespondență se va trimite Comitetului de redacție pe adresa: Str. Henri Coandă nr. 11, 010667 București, tel./fax 4021 212 88 62 și iab.redactie@gmail.com.

**Toate lucrările publicate în revista *Materiale și Cercetări Arheologice* sunt recenzate de specialiști în domeniu.
(peer-reviewed journal)**

Revista *Materiale și Cercetări Arheologice* este indexată în următoarele baze de date: Copernicus, ERIH PLUS și Scopus.

Redactor Editura Academiei Române: **ADRIAN MIRCEA DOBRE, ANA BOROȘ, VIRGINIA PETRICĂ**
Tehnoredactor Editura Academiei Române: **MARIA MOCANU**

Revista se poate procura contracost la sediul EDITURII ACADEMIEI ROMÂNE, Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, 050711, București, România; tel. 4021-318 8146, 4021-318 8106, Fax 4021-318 2444, e-mail: edacad@ear.ro.

ORION PRESS IMPEX 2000 S.R.L., P.O. Box 77-19, București, România, Tel./Fax: 4021-610 6765, 4021-210 6787, Tel.: 0311 044 668, e-mail: office@orionpress.ro.

S.C.MANPRESS DISTRIBUTION S.R.L., Piața Presei Libere nr. 1, Corp B, Etaj 3, Cam. 301-302, sector 1, București, România, tel./fax: 4021-314 6339, e-mail: abonamente@manpres.ro, office@manpres.ro, www.romanianjournals.com.

DEREX COM S.R.L., e-mail: derex_com@yahoo.com.

ALEXANDRU VULPE

IN MEMORIAM

SUMAR / SOMMAIRE / CONTENTS

ALEXANDRU VULPE <i>IN MEMORIAM</i>	7
---	---

PALEOLITIC / PALÉOLITHIQUE / PALAEO LITHIC

Adrian DOBOȘ The ‘invisible’ pits: how informative are old excavations in discussing Middle Palaeolithic burials?	19
--	----

NEOLITIC / NÉOLITHIQUE / NEOLITHIC

Adina BORONEANȚ, Adrian BĂLĂȘESCU Materialul faunistic din nivelurile neolitice timpurii din adăpostul sub stâncă de la Cuina Turcului. Alexandra Bolomey <i>in memoriam</i>	27
Faunal remains from the Early Neolithic layers of the Cuina Turcului rock shelter. Alexandra Bolomey <i>in memoriam</i>	
Roxana DOBRESCU, Cristian Eduard ȘTEFAN, Clive BONSALE Observations sur l’industrie en obsidienne découverte à Șoimuș – <i>La Avicola</i> (Ferma 2)	45
Notes on the obsidian industry discovered at Șoimuș – <i>La Avicola</i> (Ferma 2)	
Georgeta EI SUSI Date preliminare asupra exploatării animalelor în așezarea Cernavodă I de la Radovanu – <i>Gorgana I</i> (jud. Călărași). Campaniile 2010–2012	57
Preliminary data on animal husbandry at the Cernavodă I settlement from Radovanu – <i>Gorgana I</i> (Călărași County). Campaigns 2010–2012	

EPOCA BRONZULUI / L’ÂGE DU BRONZE / BRONZE AGE

Anca-Diana POPESCU, Alin FRÎNCULEASA Versatile artefacts: some remarks concerning a few Early Bronze Age metal blades from the Lower Danube ...	73
József PUSKÁS Descoperiri funerare din epoca mijlocie a bronzului în valea Râului Negru (jud. Covasna)	89
Middle Bronze Age funerary discoveries in the Black River Valley (Covasna County)	
Alexandru SZENTMIKLOSI, Andrei BĂLĂRIE, Bernhard S. HEEB, Petru URDEA Atestarea arheologică a celei de a patra linii de fortificații a cetății de epoca bronzului de la Cornești – <i>Iarcuri</i> (jud. Timiș)	105
Archaeological evidence for the fourth line of fortification of the Bronze Age fortress from Cornești – <i>Iarcuri</i> (Timiș County)	

EPOCA FIERULUI / L’ÂGE DU FER / IRON AGE

Vlad Vintilă ZIRRA Obiecte și interpretări. În legătură cu „mesajul” fibulelor „hibride”	115
Objects and interpretations. About “the message” of “hybrid” fibulae	

EPOCA GREACĂ / ÉPOQUE GRECQUE / GREEK PERIOD

Pierre DUPONT Analyses archéométriques de figurines de Myrina : commentaire rétrospectif	123
Archaeometrical analyses of figurines from Myrina: some retrospective comments	

EPOCA ROMANĂ / ÉPOQUE ROMAINE/ ROMAN PERIOD

Alexandra BIVOLARU, Valentin BOTTEZ Roman lamps discovered at Histria, in the Acropolis Centre-South Sector (2013 and 2015)	131
Alexandru BĂDESCU, Iulia ILIESCU Late Roman pottery discovered at Histria in the Acropolis Centre-South Sector (2015). <i>Vasa escaria</i> – Late Roman C Wares	141
Aurel VÎLCU, Alexandra ȚĂRLEA Descoperiri monetare recente la Histria (Sectorul Acropolă Centru-Sud)	159
Recent monetary discoveries at Histria (Acropolis Centre-South Sector)	
Irina ACHIM, Laurențiu CLIANTE Un reliquaire inédit dans les collections du Musée d’Histoire Nationale et d’Archéologie de Constanța ...	167
An unpublished reliquary from the collections of the National Museum of History and Archaeology from Constanța	

EPOCA MIGRAȚIILOR / ÉPOQUE DES MIGRATIONS / MIGRATIONS PERIOD

Daniel SPĂNU, Erwin GÁLL Cuptorul de olar din secolul al VIII lea p.Chr. de la Sighișoara – <i>Dealul Viilor</i>	177
A pottery kiln from the 8 th century AD discovered at Sighișoara – <i>Dealul Viilor</i>	

EPOCA MEDIEVALĂ / ÉPOQUE MÉDIEVALE / MIDDLE AGES

Andra SAMSON, Adrian BĂLĂȘESCU, Valentin RADU O locuință descoperită în situl medieval de la Șibot (jud. Alba). Analiza arheologică și arheozoologică	205
A dwelling discovered in the medieval site at Șibot (Alba County). Archaeological and archaeozoological analysis	
Andra SAMSON, Gabriel VASILE Un complex funerar medieval descoperit la Șibot (jud. Alba). Date arheologice și antropologice	231
A medieval funerary complex discovered at Șibot (Alba County). Archaeological and anthropological data	
Gabriel VASILE Analiza antropologică a resturilor scheletice din <i>Biserica Mare</i> a Mănăstirii Hurezi (com. Romanii de Jos, jud. Vâlcea)	243
Anthropological analysis of the skeletal remains from <i>Biserica Mare</i> of the Hurezi Monastery (Romanii de Jos commune, Vâlcea County)	
Adriana GAȘPAR Obiceiuri cotidiene reflectate arheologic în Timișoara otomană. Observații asupra pipelor de lut	259
Daily customs reflected in the archaeology of Ottoman Timișoara. Notes on the clay pipes	

RECENZII / COMPTES RENDUES / BOOK REVIEWS

Ana Ilie, <i>Antropologia spațiului domestic la comunitățile Gumelnița de la nordul Dunării</i> , Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2015, 251 p., 20 fig., 1 anexă, 5 tab., 76 pl. (Cristian Eduard Ștefan)	285
Cătălin Nicolae Pătroi, <i>Cultura Sălcuța în Oltenia</i> , Editura Sitech, Craiova, 2015, 662 p., (523 p. text, 122 pl., 429 fig. în text, 61 hărți, 58 tab., 16 grafice și 10 anexe) (Meda Toderăș)	286
Sirma Alexandrova, <i>Typology and chronology of the hand-made pottery of the Roman and Early Byzantine period (1st – 6th c.) on the territory of Bulgaria (Dissertations, volume 7)</i> , Sofia, NIAM-BAS, 2013, 443 p., 41 figs., 136 pl. (Adriana Panaite)	287
Abrevieri / Abréviations / Abbreviations	289

Ana Ilie, *Antropologia spațiului domestic la comunitățile Gumelnița de la nordul Dunării*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2015, 251 p., 20 fig., 1 anexă, 5 tab., 76 pl.

Editura Cetatea de Scaun ne propune un volum foarte interesant, datorat colegei Ana Ilie de la Complexul Național Muzeal „Curtea Domnească” din Târgoviște. Lucrarea reprezintă o formă adaptată a tezei de doctorat, susținută recent de colega noastră în cadrul Universității Valahia din Târgoviște și cuprinde o *Prefață* scrisă de D. N. Popovici, o *Introducere* care îi aparține autoarei, șase capitole și *Concluzii*, precum și o consistentă *Bibliografie*, o listă de *Abrevieri*, anexe, tabele și planșe.

Primul capitol, *Cultura Gumelnița – aspecte istoriografice și mediu natural*, discută elemente de cronologie și evoluțiile zonale ale marelui complex Gumelnița-Kodjadermen-Karanovo VI. Într-adevăr, în aria acestui complex cultural se pot distinge mai multe aspecte zonale, insuficient studiate, care ar putea schimba modul în care ne raportăm la eneoliticul târziu la Dunărea de Jos. Sunt discutate o serie de date radiocarbon care, pe bună dreptate, așa cum observă autoarea, intră uneori în conflict cu felul rigid în care a fost definită periodizarea culturii Gumelnița. Precizăm în acest context faptul că nu ni se pare necesară înglobarea aspectului Stoicani-Aldeni în aria Gumelnița-Kodjadermen-Karanovo VI, înglobare preferată de altfel și de către alți autori. Acesta are, după părerea noastră, suficiente elemente caracteristice pentru a se putea individualiza în raport cu manifestările eneolitice contemporane din aria Dunării de Jos. În continuare, sunt trecute în revistă principalele momente ale cercetării așezărilor de tip *tell* din sudul României pe parcursul secolului XX și începutul secolului XXI, după care urmează o scurtă descriere a mediului geografic aferent culturii Gumelnița, pentru ca în finalul capitolului autoarea să se aplece asupra câtorva necesare elemente de paleomediu.

Cel de-al doilea capitol, intitulat *Organizarea teritorială a spațiului la comunitățile gumelnițene nord-dunărene*, îi prilejuește autoarei o scurtă analiză cu privire la principalele direcții de cercetare a spațialității în arheologie și a legăturii acestora cu formele de organizare socială. Capitolul este structurat în trei părți: tipurile de situri, configurarea planimetrică a așezărilor gumelnițene și organizarea teritorială a spațiului la comunitățile gumelnițene nord-dunărene. Ca tipuri de situri sunt identificate *tell*-urile, așezările „de suprafață”, locațiile naturale frecventate, siturile cu caracter „de depozit” și siturile cu caracter funerar. În ceea ce privește *tell*-urile, ni se pare foarte interesantă diferențierea acestora în așezări locuite permanent și în așezări cu întreruperi în secvența de locuire, pe baza unor analize interdisciplinare (această a doua caracteristică fiind demonstrată și în cazul *tell*-ului de la Podgorica, Bulgaria). În ceea ce privește așezările „de suprafață”, acestea par să se dovedească un segment oarecum neglijat de cercetarea arheologică, probabil din cauza aparentei lor lipse de spectaculozitate în raport cu *tell*-urile; totuși, autoarea găsește câteva exemple relevante din această categorie care să mobilizeze cu succes partea din capitol consacrată lor. O categorie specială o constituie ceea ce Ana Ilie consideră locații naturale frecventate, legate de explorarea mediului înconjurător sau de exploatarea resurselor, dar și urmele de locuire găsite în jurul *tell*-urilor. De asemenea, sunt trecute în revistă siturile cu caracter „de depozit”, descoperite accidental, dar nu mai puțin importante, dar și siturile cu caracter funerar, aici fiind analizate din punct de vedere spațial necropolele și mormintele izolate. Partea din capitol care se referă la configurarea planimetrică a așezărilor gumelnițene este bine documentată și ne poartă prin diversele tipuri de arhitectură descoperite în cursul cercetărilor arheologice din arealul gumelnițean. Oare diferențele dintre organizarea geometrică a spațiului și cea ne-geometrică reflectă deosebiri în structura socială? Ambele forme sunt prezente atât la nord, cât și la sud de Dunăre, până acum

negăsindu-se argumente tranșante în favoarea unui răspuns pozitiv la întrebarea precedentă. Ultimul segment al capitolului privește distribuția spațială a așezărilor gumelnițene nord-dunărene, observându-se mai multe tipuri de asocieri între așezările de tip *tell*, cele de suprafață și necropole. Într-adevăr, se pare că soluția cea mai bună pentru a studia un areal gumelnițean (și nu numai) sunt studiile de microzonă, cum s-a încercat prin diversele proiecte din ultimii ani în România (Southern Romania Archaeological Project, microzona Bucșani, proiectul Pietrele, proiectul Chronos, Taraschina, Luncavița, Hârșova și Bordușani etc.).

Capitolul al treilea, *Spațiul domestic – spațiul construit*, este structurat în trei părți, autoarea discutând aici caracteristicile constructive ale locuințelor, comportamentele ocupaționale și reprezentarea simbolică a spațiului domestic. Sunt analizate în prima parte tipurile de locuințe (cu predominarea netă a locuințelor de suprafață), forma, modularea și suprafața acestora, orientarea, unele detalii constructive (aici, autoarea beneficiind din plin de experiența acumulată pe șantierele arheologice de la Hârșova și Bordușani), materialele de construcție utilizate și amenajarea spațiului interior. În ciuda dificultăților cauzate de lipsa cercetărilor de amploare din arealul gumelnițean sau de publicarea deficitară a rezultatelor unor asemenea cercetări, autoarea reușește să sintetizeze cu succes informațiile disponibile. În partea a doua a capitolului sunt analizate „acțiunile de amenajare și organizare a spațiului”, o concluzie importantă fiind aceea că prezența spațiilor menajere este o constantă a definirii așezărilor de tip *tell*. Ultima parte a capitolului este dedicată reprezentării simbolice a spațiului domestic, aici fiind analizate reprezentările de case, sanctuare, machete, scene de cult etc.

Capitolul al cincilea, *Spațiul domestic – unitate socio-economică*, este împărțit în două secțiuni, tratând structurile de stocare a semințelor și cele ilustrând specializarea producției artisanale. Sunt analizate o serie de structuri arheologice (gropi, silozuri, hambare) sau vase mari care au fost utilizate ca forme de stocare a semințelor. De asemenea este discutată și interesanta descoperire de la Medgidia, cunoscută în literatură drept „locuința-moară”. În partea a doua sunt discutate tipuri de locuințe specializate, considerate ateliere, cum ar fi cele de prelucrare a silixului (Căscioarele – *Ostrovel*, Lișcoteanca – *Moș Filon*), a osului și cornului (Căscioarele – *Ostrovel*, Măriuța, Lișcoteanca – *Moș Filon*), a podoabelor (Hârșova, Ulmeni – *Valea lui Soare*), a pieselor de cupru (Luncavița – *Cetățuie*, Brăilița, Căscioarele – *Ostrovel*), ateliere de țesut (Căscioarele – *Ostrovel*, Radovanu – *La Muscalu*, Jilava).

Cel de-al șaselea capitol, *Spațiul domestic – spațiu cu caracter ritual*, este structurat în patru părți: rituri de consacrare, construcții cu caracter ritual, rituri de abandon și descoperiri funerare în spațiul așezării. Consacrarea spațiului unei viitoare așezări se poate face prin incendierea vegetației, nivelarea terenului aferent și/sau delimitarea spațiului. Legat de ultima practică, este interesantă semnalarea unor oaze umane în șanțul de îngrădire a așezării de la Măgurele – *Movila Filipescu* sau depunerea unui topor de cupru la baza valului de pământ din așezarea de la Reșca. Se discută, de asemenea, prezența unor morminte sub podele de locuințe sau sanctuare ca sacrificii de fundare a acestora, dar și depuneri de obiecte sub vetre. Un loc important în economia capitolului este dedicat construcțiilor cu caracter ritual, aici fiind vizate casele comunitare (Căscioarele – *Ostrovel*, Hârșova, Pietrele, Tangâru) și unele structuri care ar atesta culte familiale (Căscioarele – *Ostrovel*, Bucșani). De asemenea, sunt discutate structuri exterioare considerate cultice (Teiu și Vitănești). În cazul riturilor de abandon, este discutată

problematicea incendiilor locuințelor ca act deliberat în eneoliticul târziu la Dunărea de Jos, iar ultima parte este dedicată descoperirilor funerare din spațiul așezărilor.

Concluziile sintetizează informațiile analizate în detaliu pe parcursul volumului și, apreciind critic ce s-a realizat până acum, încearcă să traseze unele direcții viitoare pentru cercetările arheologice. Ilustrația este de foarte bună calitate, o mare parte dintre imaginile color, reprezentând fie preluări din literatura de specialitate, fie creații

originale ale autoarei. Volumul reprezintă o sinteză originală pentru arheologia românească, un demers deschizător de drumuri și pe care îl dorim urmat și de alți cercetători preocupați de fenomenul eneolitic la Dunărea de Jos.

Cristian Eduard Ștefan

Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București

e-mail: cristarh_1978@yahoo.com

Cătălin Nicolae Pătroi, *Cultura Sălcuța în Oltenia*, Editura Sitech, Craiova, 2015, 662 p., (523 p. text, 122 pl., 429 fig. în text, 61 hărți, 58 tab., 16 grafice și 10 anexe).

Volumul de față, deosebit de consistent, reprezintă o binevenită încercare monografică dedicată culturii Sălcuța.

Motivația alegerii acestui subiect de studiu, precum și unele lămuriri referitoare la modul de abordare a temei de față sunt prezentate în *Cuvânt înainte* (p. 7–8).

Ca orice abordare monografică, lucrarea începe cu descrierea cadrului geografic în care s-au observat manifestări ale culturii Sălcuța, punctul central fiind regiunea istorică Oltenia (*I. Contextul fizico-geografic*, p. 9–19). Astfel, sunt prezentate caracteristicile geomorfologice, hidrologice, precum și informații privind mediul floristic și faunistic modern al ariei studiate.

În capitolul II (p. 21–25), *Manifestări culturale din Oltenia în perioada neolitică*, sunt înșiruite succint și cronologic culturile și/sau grupurile culturale arheologice identificate pe teritoriul Olteniei.

Capitolul III (p. 27–40), intitulat *Istoricul cercetărilor*, ne duce înapoi în timp, urmărind pas cu pas povestea descoperirii sitului de la Piscul Cornișorului, primele cercetări sistematice, atribuirea numelui de „cultura Sălcuța”, publicarea primelor materiale, până la racordarea culturii Sălcuța la contextul neoliticului sud-est european.

Influențele culturale din mediul Vinča, Boian și Gumelnița sunt discutate și analizate în capitolul IV (p. 41–56), *Originea culturii Sălcuța. Analiza tipologică și stilistică. Influențe culturale*. Astfel, sunt prezentate similitudinile privind evoluția principalelor tipuri de materiale arheologice, a formelor și a decorului întâlnit pe vasele ceramice.

Periodizarea culturii Sălcuța este dezvoltată în capitolul V (p. 57–121), pornindu-se de la cadrul general și criteriile abordate în delimitarea fazelor evolutive. Studiul meticolos al elementelor definitorii a făcut posibilă afirmația că evoluția complexului Sălcuța-Bubanj-Krivodol se derulează pe parcursul a trei mari perioade cronologice, numerotate de la I la III. Astfel, fiecare fază evolutivă dintre cele trei identificate este tratată separat, fiind oferite succint informații despre tipul de habitat și principalele tipuri de materiale arheologice întâlnite. Evoluția formelor ceramice, precum și a tipurilor decorative specifice a făcut posibilă identificarea, în cadrul fazei Sălcuța II, a trei subfaze: IIa, IIb și IIc. Tot în acest capitol sunt incluse raporturile culturii Sălcuța cu grupurile Krivodol (Bulgaria), Bubanj (Serbia), Šupljevec-Bakarno-Gumno (Macedonia) și Maliq (Kosovo), precum și cu o serie de culturi sincrone din spațiul anatolian. Fiecare dintre aceste grupuri culturale beneficiază de descrierea tipurilor de materiale întâlnite, în măsura în care acestea au fost publicate.

Capitolul VI (p. 123–142), *Elemente de cronologie relativă și absolută*, vine cumva în continuarea capitolului anterior. În ceea ce privește elementele de cronologie relativă, sunt aduse în prim plan o serie de scheme cronologice, precum și prezentarea tabelară, pe județe, a încadrării cronologice a siturilor Sălcuța din Oltenia în măsura în care acest lucru a fost posibil. Datele radiocarbon avute la dispoziție sunt puține și trebuie privite cu rezerve, autorul încercând ancorarea cronologică prin raportarea la situri contemporane (sau parțial contemporane), cu un set consistent de date publicate.

Trecând peste mica scăpare de tipar care ne indică tot capitolul VI, de fapt am ajuns la capitolul VII (p. 143–184), *Tipuri de așezări și structuri de locuit*. Autorul face o trecere în revistă a așezărilor, criteriile folosite fiind forma de relief și accesul la sursele de apă. Astfel, un număr de 18 așezări de tip *tell* au fost atribuite culturii Sălcuța. Sunt enumerate, în ceea ce urmează, „elementele de arhitectură laică” separat, pe regiuni (Oltenia și Banat); așezările în care au fost identificate structuri de locuire sunt cartate și descrise succint. Sunt analizate locuințele propriu-zise și inventarul recuperat, beneficiind de etaloane comparative pentru complexele de locuit din ultimele faze evolutive. Deși „elemente de arhitectură cultică” nu sunt cunoscute în mediul Sălcuța, avem un subcapitol ce tratează situațiile mai speciale întâlnite, cum ar fi locuința nr. 4 de la Sălcuța. Tot în acest capitol sunt discutate sistemele defensive întâlnite în siturile multistratificate ce au fost locuite, la un moment dat, de comunitățile Sălcuța. Ceea ce urmează în text, și anume etaloanele comparative pentru inventarul unor locuințe găsite așezarea grupului Krivodol de la Liga (Bulgaria) și în *tell*-ul gumelnițean de la Sultana – *Malu Roșu*, jud. Călărași fracționează într-o anumită măsură textul, fiind mult mai potrivită inserarea acestor informații în altă parte a volumului.

Cultura materială este descrisă în capitolul VIII (p. 185–318), având, așa cum era de așteptat, subcapitole consistente ce tratează fiecare tip de material întâlnit. Ne surprinde modul de împărțire a industriei litice, piesele din silex fiind urmate de topoarele din piatră, râșnițe, frecătoare, precutoare și dălți. Amestecul clasificărilor din punctul de vedere al materiei prime cu clasificarea funcțională creează confuzie și lasă impresia unui subcapitol lipsă. Nu înțelegem nici de ce autorul a preferat ca industria osului să constituie un subcapitol separat de industria materiilor dure animale, în cadrul căreia include doar uneltele confecționate din corn. Greutățile din lut, fusaiiolele, pintaderele și o mică piesă încadrată la „varia” alcătuiesc inventarul material din lut. Industria metalurgică este tratată mai întâi din punct de vedere tipologic fiind urmată de o privire de ansamblu asupra metalurgiei cuprului în cadrul complexului Sălcuța-Bubanj-Krivodol, ce are ca punct central sursele de materie primă și catalogarea topoarelor de tip Jaszladany din Oltenia. În ceea ce privește ceramica, elementul preponderent al culturii Sălcuța, autorul începe prezentarea acesteia din perspectiva tehnicii de lucru, calității pastei și degresantului, încheind cu varietatea tipologică. În vederea unei analize comparative, ne sunt descrise tipurile de vase găsite în situl de la Sălcuța pe faze evolutive, precum și tipologia formelor ceramice Sălcuța din Banat. Paleta motivelor decorative întâlnită pe vasele culturii Sălcuța o întâlnim în paginile ce urmează, fiind nelipsită tipologia decorului pe faze evolutive și modul de dispunere și realizare al acestuia.

Capitolul IX (p. 319–349), *Descoperiri funerare*, aduce în discuție necropolele și descoperirile funerare izolate atribuite culturii Sălcuța. În limita datelor publicate, autorul ne prezintă cimitirele, unele dintre ele beneficiind de analiză antropologică (Gârlești-Ghercești, jud. Dolj; Ostrovul Corbului, jud. Mehedinți), cele trei morminte izolate, precum și cele două

situații în care au fost descoperite oase umane în contexte domestice. Descoperirile funerare din așezarea de la Liga, Bulgaria, sunt de asemenea discutate ca analogie la situația întâlnită la nord de Dunăre.

Urmează capitolul X (p. 351–406), *Plastica*. Folosind tipologia realizată de R. Andreescu, autorul descrie reprezentările antropomorfe din lut și din os într-o variantă tabelară ce ușurează foarte mult parcurgerea textului. În mici subcapitole separate sunt tratate pandantivele antropomorfe, altarele de cult, micile piese de mobilier, reprezentările zoomorfe din lut, precum și obiectele de mici dimensiuni (această categorie include „fusaiiolele antropomorfizate din os, realizate stilizat”, neilustrate și un mosor).

Podoabele, descrise în capitolul XI (p. 407–412), ne sunt enumerate tipologic, în funcție de materialul din care au fost realizate (lut, cupru, aur, os, corn, scoică, marmură) fără alte detalii suplimentare.

Despre raporturile dintre cultura Sălcuța și complexul cultural Sălcuța IV - Herculane II-III putem citi în capitolul XII (p. 413–424), materialul ceramic fiind esențial în analiza comparativă efectuată de autor pe baza materialelor publicate, urmărindu-se similitudinile și diferențele întâlnite.

Capitolul XIII (p. 425–438), *Analiza interdisciplinară a vestigiilor culturii Sălcuța*, reunește loturile de materiale ce au beneficiat de determinări arheozoologice, analize carpologice, polinice și petrografice.

Capitolul XIV (p. 439–443), *Cultura Sălcuța – stadiu actual de cunoaștere și direcții viitoare de cercetare*, reprezintă o serie de concluzii la care a ajuns autorul în urma aprofundării acestui subiect.

Repertoriul descoperirilor culturii Sălcuța îl găsim în capitolul XV (p. 445–477), fiind inventariate 30 de așezări cercetate, 57 de descoperiri de suprafață și 30 de descoperiri izolate. Situl eponim beneficiază de o fișă aparte, mai detaliată.

Cartea se încheie cu *Summary* (p. 479–485), un util rezumat în limba engleză pentru cei de nu pot citi cartea în limba română.

Bibliografia (p. 487–507) este consistentă și va fi de mare ajutor celor interesați de aprofundarea acestui subiect. Lista abrevierilor folosite poate fi găsită la p. 508.

Volumul a fost editat în condiții grafice foarte bune, foarte bogat în ilustrații alb-negru și color, pentru a întări și detalia argumentația propusă în text, fiind un instrument de lucru util pentru cei ce vor să aprofundeze acest subiect.

Meda Toderăș

Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București
e-mail: medatache@gmail.com

Sirma Alexandrova, *Typology and chronology of the hand-made pottery of the Roman and Early Byzantine period (1st – 6th c.) on the territory of Bulgaria (Dissertations, volume 7)*, Sofia, NIAM-BAS, 2013, 443 p., 41 figs., 136 pl.

In 2013, in the series *Dissertations* issued by the Institute of Archaeology of the Bulgarian Academy of Science, the work entitled *Typology and chronology of the hand-made pottery of the roman and early byzantine period (1st–6th c.) on the territory of Bulgaria* was published. The book represents the doctoral paper of Sirma Alexandrova, prepared under the supervision of Prof. Lyudmil Vagalinski.

The work is structured in the following chapters: Introduction (p. 7–9), Historiographical review (p. 10–34), Characteristics of the sites (p. 35–61), Typology and chronology (p. 62–71), Conclusion (p. 72–78), Bibliography (p. 79–81), Catalogue (p. 83–288), Captions (p. 289–290), Figures (p. 291–306), Drawings (p. 307–443).

The publication is bilingual – Bulgarian and English – which makes it accessible for a wider range of researchers.

According to the author's opinion, the topic of hand-made pottery is completely undeveloped and the chronological value of this ceramic category is strongly underestimated (p. 7).

In the *Introduction*, the arguments for the choice of the research topic, the chronological and geographic frames, the methods used and basic sources are presented. Two observations need to be made. The first observation concerns the geographical framework. The author analyses the ceramic material from the territory of Bulgaria, which, during the chronological interval the work is focused on, was divided between different Roman provinces, including areas from neighbouring countries: Greece, Turkey and Romania. The author made reference to them only in the chapter dedicated to the *Historiographical review*, and even then they are very short and incomplete, especially if we are taking into account the Romanian scientific literature on the subject. The second observation regards the basic sources used by author. About 80% from the analysed ceramic material is unpublished. The category of hand-made pottery was not – until now – in the attention of the specialists and this is the first time when a huge quantity of hand-made pottery is examined.

In the *Historiographical review*, the author gives a chronological overview of the subject, pointing out the main authors and publications, and sets the following stages: the period up to WWI, the interwar period,

the interval from the end of WWII until 1972 (when the Institute of Thracology was founded), 1972–1989, and after the changes from 1989 until present days. The author points out the difficulties encountered during scientific research from the absence of mentions on hand-made pottery, to the incomplete publication of the ceramic material, which often lacked description, photos or drawings. At the same time, she draws attention to the works presenting the results of the excavations at various archaeological sites, especially burial mounds necropolises. One such example is D. Ovtcharov (*Trako-rimski nekropol do Targovishte*, *ArheologijaSofia* 7, 1, 1965, p. 34–37), who was the first one to mention the hand-made pottery used in burial rites when publishing the results of the excavation of a Roman-Thracian necropolis, near Targovishte. Another example is S. Mashov (*Trakijski nekropol ot rimskata epoha pri s. Drashan, Vrachanski okrag*, *ArheologijaSofia* 17, 1, 1975, p. 41–50), who, when publishing the necropolis from Drashan (Roman period, dated 2nd–4th c. AD), also made a classification of the hand-made pottery, in two categories: vessels especially made for the burial rites and vessels for everyday life. Yet another example is Ts. Dremsizova-Nelchinova (*Trakijski mogilen nekropol (II–III v.) kraj c. Vishegrad, Kardžaliski okrag*, *ArheologijaSofia* 22, 1, 1980, p. 18–27), who used the shape of the vessels as a criterion to classify ceramics when publishing the materials from the mound near Vishegrad. A special mention is dedicated to the work of G. Kabakchieva (*Keramika ot vilata pri Ivailovgrad II–IV v.*, *Razkopki i prouchvania* 15, Sofia, 1986) on the *villa rustica* from Ivailovgrad, where the hand-made pottery was included for the first time in a comprehensive catalogue.

Among the papers published after 1989, the most important were those presenting the results of archaeological researches from *Nicopolis ad Istrum* and *Iatrus* made by foreign teams, in collaboration with Bulgarian archaeologists. The established chronology for those sites gave the author the possibility to date more precisely the ceramic materials, otherwise very difficult to date considering the conservative character of the forms of the analysed ceramic category.

A delicate issue the author is trying to deal with is the ethnic attribution of the hand-made ceramics. In her opinion, the possibility to

identify ethnic groups starting from hand-made pottery is exaggerated. There is no information on the ethnic origin of hand-made ceramics and no attempt to single out hand-made ceramics of different ethnic groups – Thracians, Greeks, Romans –, although ethnic origin plays an important role in the creation of forms and, as a consequence, in the typological analysis of hand-made ceramics. Therefore, the author is only quoting the opinion of the other authors that chose to discuss the ethnic character of the hand-made ceramics. Even so, the majority of them assumed without any hesitation that the hand-made pottery was a proof of the presence of Thracians, and of their still alive traditions even during the Roman or Late Roman times, with the exception of some of them: Vagalinski (*Izaskana keramika ot I – nachalo na VII v. iuzno ot Dolen Dunav (Balgarija, 2002)*, Sofia, who suggested that the simultaneous emergence of polished and hand-made pottery was a sign of a *foederati* presence; Kabakchieva (*Oescus. Castra Oescensia. Rannorimski voen lager pri ustieto na Isker*, Sofia, 2000), according to whom the hand-made ceramics could be seen both in the settlements and necropolis and had the characteristics of domestic pottery coming from a region inhabited by different tribes having a similar culture and, as a consequence could not be ethnically assigned; or Gencheva (*Parviat voen lager v Novae, provintsija Mizjia (Severna Balgarija)*, Warszawa-Sofia, 2002) who wrote that the cups' ethnic definition as "Dacian" was relative.

Examining the recently published books dedicated to the hand-made pottery on the Balkan Peninsula, the author noticed that the Greek authors were not interested in it and avoided ethnic interpretation, and the early Slav necropolis in Olympia, for example, was published by foreign specialists.

In the *Characteristics of the sites*, 43 archaeological sites (where the analysed ceramics is coming from) are presented, from North to South and from West to East. The following data are provided for each of them: type of the site (settlement, sanctuary, necropolis), chronology, description of the pottery, place and level of discovery; information about publications when necessary, and dating are also included.

Next chapter is dedicated to *Typology and chronology*. The main types the author singles out are: pots, bowls, cups, jugs, bases, lids and handles. Every type has several variants/subtypes. For each category, the description is based on the characteristics of the paste composition, degree of firing and type of decoration. Some combinatory analysis for every type were also made, and the results are included in the figures at the end of the book (figs. 9–41). Only 17% of the materials included in

the catalogue have already been published. Very few of them are complete vessels. Most of them are rims, and the pots are the most frequent pottery type.

In the *Conclusion*, the author tries to synthesize information and opinions regarding the chronology, territorial distribution, technological, functional and ethnic characteristics of this particular ceramic category. In brief, the hand-made pottery decreases dramatically after the 4th c. AD; most of the vessels are pots; 20% of the analysed vessels are decorated; the hand-made pottery was produced until the end of Antiquity, and in southern Bulgaria is more frequent and varied. The data for the paste composition are scarce and unevenly distributed. It was noticed that, between the 1st and the 4th c. AD, the quality of the paste used has not been improved and, generally speaking, more than 50% are inclusions, such as quartz, sand or sand with pebbles. More than half of the pots were unevenly fired. Most of the vessels come from the settlements. In other words, author denies the hypothesis that the hand-made pottery had a predominantly cult function during the first centuries AD.

Although in the *Introduction* the author is sceptic about the ethnic attribution of this pottery, in the *Conclusion* she states that her work supports the idea that the presence of the hand-made pottery proves the presence of the Thracians!

In the *Catalogue*, there are 1,398 entries (p. 83–288) and 136 plates comprising drawings of the vessels (p. 308–443). The format of each entry is organized as follows: entry number (type number, variant and number of the ceramic vessel), description, dimensions, date, bibliography, place, level and depth of discovery, museum. Some of those characteristics are synthetically represented in the graphics placed at the end of the volume.

This volume represents a very useful work instrument for the specialists and, as the author states it, is a "continuation" of V. Handžiska's PhD thesis "Traditions and trends in the production of hand-made pottery in present-day southeastern Bulgaria during the 6th c. BC – 1st c. BC", since both of them are drawing attention to a specific category of ceramic vessels, whose study can offer important information not only about techniques and materials they were produced of, but also about their producers.

Adriana Panaite

Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București
e-mail: panaite_adriana92@yahoo.com